

Ötvenhétéves volt, mikor 1944. június 19-én, feleségétől elszakadva, a zsidókat szállító vonatban veronállal megmérgezte magát, s Bácsaimáson, a római katolikus temetőben eltemették. Kis fakereszttel megjelölt sírja azóta már bizonyára belesimult a többi névtelen halott giz-gazzal fölvert temetőjébe.

Havas Károly szegény, négygyermekes tanítói családból származott. Szegénysége, mint annyi sok más fiatalemberét, az ő sorsa alakulását is hátrányosan befolyásolta. Mert bár tanár szeretett volna lenni, s erre meg is volt az elhivatottsága, történelem- és irodalomszakos tanulmányait, nélkülözései miatt, abba kellett hagynia. Holott, ha pályáján marad, tehetségével, sokoldalú érdeklődésével és elmélyedő természetével — különösen történelmi téren — többre vihette volna. Így, mint akkortájt mások is, ő is fölcsapott ujságírónak.

Érdekes, hogy Havas, aki legkiválóbb cikkírója volt a jugoszláviai magyar ujságírásnak, Budapesten, mint parlamenti tudósító, német ujságnál, a Veigelsberg és Vészi szerkesztette s külföldön is nagytekintélyű Pester Lloyd-nal kezdte. Valószínűleg anyagi okokból hagyta ott később a lapot, s ment le Szabadkára, Braun Henrik ujságjához, a Bácskai Hírlaphoz. De a fővárosi életet s annak bohémvilágát megízelve, nem tudott sokáig ott maradni, s hamarosan ismét visszatért. Csak 1920 elején mondott végkép búcsút Budapestnek, s telepedett le Szuboticán.

Ott, kezdetben, a magyarpárt lapjának, a Hírlapnak volt szerkesztője s cikkírója, majd újvidéki átmeneti ujságíróskodása után a szuboticei Bácsmegeyi Naplónak, a későbbi Naplónak. Hírnevét itt alapozta meg kétc sillagos cikkeivel, „Kortársak” c. cikksorozatával és egyéb írásaival, köztük „Cárok uralma és cárok pusztulása” c. történelmi tanulmányával, „Rasputin és a kékszakáll”, „Idők mélyén” s a befejezetlen „Öreg ház a csirkepiacon” c. regényeivel. Mégis nevének „Stíriában, Ajk faluban mi történt?” c. s 1940-ben megjelent válogatott ujságcikkeivel biztosított maradandóságot.

Idetartozó írásai műfajilag különfélék. Van köztük krónika, tárcacikk, lírával átszőtt önvallomás, írói portré, riport, más egyéb. Noha „Olvasás közben és „Változatok a G-húron” c. műveiben Ignotus volt az első, aki gondolatait és egy minden fájdalom iránti érzékenységét irodalmi miniatűrökben közrebocsájtotta, Havas Károly cikkeinek helyét keresve, mégis Cholnoky Viktor „Kaleidoszkop”-jára kell gondolnom, mely szintén ujságban megjelent, irodalmi színvonalú cikkek gyűjteménye, s melyről Kárpáti Aurél, a kiváló esszéista, a hozzáírt előszóban azt mondta, hogy „egészen újfajta írások, talán a legeredetibbek a magyar irodalomban.” Ő jobb kifejezés híján, tárcaleveleknek nevezte őket.

Havas Károly válogatott írásában van valami reájuk emlékeztető... Leg-alábbis széles ujságírói regiszterében, abban, hogy témáit ő is az élet és szellem legkülönfélébb területeiről választotta, azokról meglepő otthonossággal, úgyszólván polihisztori tájékozottsággal írt, úgyhogy a kis, elhanyagolt, magára nem-sokat-adó, feketeborostás embert néhányan kétlábon-járó lexikonnak nevezték.

Minden írásra hangolta, amiben sajátosat, érdekeset, elgondolkoztatót, tanulmányos talált. Akár a hétköznapi szolgáltatta, akár a külföldi lapok meglepő hírei hívták föl reá figyelmét, akár olvasmányai közben támadt egy-egy gondolata vagy mások beszélgetéseinek foztlányaiból kapott el valamit. Nyitott szemmel és füllel járta eseményekben gazdag kora országútját. Mert mint maga is mondja könyve előszavában:

„Ebben a tízesztendőben (1930—1940 közt) csodajárások voltak, ebben a tízesztendőben a szegény kisember sokszor ijedten és zavartan állott az új csodák előtt, ebben a tízesztendőben egyik csalódás a másik után verte fejbe, ebben a kicsiny korszakban összesűrűsödött elmúlt koroknak és eljövendő időknek minden nagy problémája.”

Havas Károly, mint minden elfogulatlan gondolkozó, előrelátta a vén Európánkat s az egész világot fenyegető katasztrófát.

„Az író, aki annyi esztendőn keresztül annyi könyv tanításain ásta magát végig, — folytatja — ebben a tízesztendőben az életnek mindennapos tanításait jegyezte föl.”

Ő, aki természeténél fogva hanyag volt, még saját mesterségét sem könnyítette meg, nem használt följegyzési könyvecskét, a látott és hallott dolgokat kifogástalanul működő emlékezete tekerceiben tartálékolta, akár egy hang- vagy beszédfelvevő gépben, hogy alkalmi hangoltságában, szelleme gazdag gondolatársításával, élvezetesen az olvasó elé terítse. Nem adott magának távfeladatot, ha valamit nem írt meg azonnal, később sem igen vette elő. kallódó témái szemétládájába dobta.

Kötetbe gyűjtött cikkei kivételével; írásait nyelvi pongyolaság jellemzi. Mert adataiban, ítéletében megbízható volt. Sok cikke lektor után kiált. Természeti adottságán kívül azonban mentsége, hogy egészséges volt-e vagy beteg, hangolt-e vagy sem, több, mint tíz esztendőn keresztül napról-napra meg kellett írnia a maga kétszavas cikkét s a többit. Azokat gépbe diktálta, utána csak értelmileg javított rajtuk, arra azonban, hogy írásait megfésülje, csinostgassa, szépítgesse, nem volt sem türelme, sem ideje, máris küldenie kellett a nyomdába.

Az állandó írógépediktálásnak van jóoldala, rossz is. Tökéletesíti a mesterségbeli gyakorlatot, a gondolkozást gyorsabb iramra szoktatja, biztosítja a nagyobb folyamatosságot, de ugyanakkor becsempészi a felületességet s az irodalmibb megmunkálás elhanyagolását.

Havas Károlynak a mondanivaló volt a fontos, annak logikusan kapcsolódó fölépítése, a nyelv, a stílus csak másodsorban. S mégis, bár kevés benne a színfolt, hiánya nem bántó. Ellenkezőleg, céljának, az ujságírói közlésnek így, ebben a városi értelmiség nyelvéhez mért disztelenségében felel meg legjobban, anélkül, hogy szürke volna vagy unalmas, mert minden szó, minden mondat felel önmagáért, minden mondat egy gondolat vagy kijelentés. A mondatok inkább lazán, mint tömören illeszkednek, s mégis szükséges valamenynyire, még ismétlésükben is, mert erősítik, aláhúzzák az állítást, kijelentést. Egyformán érvényes ez Havasra, akár portrét rajzol, akár cikket ír, akár be-

számol vagy oktat. De ime mutatóba néhány szemelvény válogatott írásaiból:

Goethe: „Goethe másként írt és másként cselekedett. Goethe, a miniszter, nem követte Goethe, a költő tanításait. — Nem volt közössége az emberekkel. Talán senki annyira nem ismerte az emberi lelket és talán senki negrázóbban nem tudta megírni az emberi lélek gyötrődéseit, de talán senki nem törődött olyan keveset az emberek szenvedéseivel, mint ő.”

Cordova és Maimonides: „Cordova spanyol város. Azt is lehetne mondani, hogy nem is egészen város, inkább csak díszlet. A gyárak elé, amelyek szegénylősen húzódnak meg a régi város mögött, egy fantasztikus opera íiszleteit állították. Mór csipkézésű házak, gótikus templomok alkotják ennek a különös és a mai táj vonalaiba nem illő városnak igazi jellegét. Nagy képeskönyv ez a város, melyet a turisták úgy nézegetnek, mintha muzeumban járnának. Cordova népe éppoly valószínűtlen, éppoly multbavészó, mint maga a város. A kelták, a punok, a rómaiak, a gótok, a mórok, a zsidók, mint valami vegyészeti lombikban keveredtek össze a földdarabon, amelyen átvonult minden kultúra, s melyen a mór kultúrának még ma is ezer nyoma látszik.”

Havas Károly jelentőségének alapja újságírói s nem szépirodalmi munkássága. Minthogy ezt a magyar kisebbség szolgálatában, gyakran nehéz viszonyok közt végezte, a számontartó utókor megítélésében még fokozza jelentőségét. Lehet azonban, hogy éppen ez a szájkosaras szólásszabadság tette őt első újságíróvá. Mert amúgy talán elmerült volna a napi politika porványában, míg így arra kényszerült, hogy lelki adottságaival, a szellem világ-tájai felé fordult arccal, töltse be újságírói hivatását, azt a népi szolgálatot, melyet becsületesen csak az láthat el, akinek kezéből sohasem hullik ki a szeretet és igazság magasrattartott útmutató fáklyája. Havas Károly joggal mondhatta magáról, hogy társadalmi vagy világpolitikai vonatkozású cikkeiben mindig e felfogás mellett tett hitvallást. Ott vannak az amerikai és német fajgyületről szóló írásai, a férfi és nő viszonyával, a válságba jutott házasság problémájával foglalkozók, a nagy emberi összetartozásról, a társadalmi szolidaritásról írottak vagy amelyekből a második világháborút megelőző készülődéseket tárgyalja. Mindenütt kifejezésre jut puritán erkölcsisége, mint ahogy minden írásában ott érezzük az eltöprengő és itéletet formáló gondolkozót, aki sohasem ragadtatja magát gyalázkodó, gyűlölettől habzó kitérősekre. Tudja azonban nagyon jól, hogy az írott szó a hatalom birtokosaival szemben gyenge eszköz, ezért rezignáltan e szavakkal fejezi be könyve előszavát:

„Szeretet nélkül nincs élet, és szeretet nélkül nincs igazság. Ha nincs is semmi ezekben az írásokban, egy van: szeretet az emberhez és szeretet az igazsághoz, amit annyira kerestt és annyiszor hiába kerestt ezeknek a soroknak szegény és szomorú írója.”

Mert nem rejtette véka alá meggyőződését, mert nem szépítette, amit kimondott, mert nem udvarolt, törleszkedett másokhoz, sokan félreértették és nem szerették. Pedig nem volt rossz ember, nem lehet az — ha tudott, segített szegényen, rászorulón, részvétellel hajolt le az elesettekhez, minden perditá-romantika nélkül, megértéssel írt „De profundis” és „Rendőri felügyelet alatt” c. cikkeiben a nyilvántartott utcalányokról. Cikkeiben helyet kap a világ minden jelentősebb eseménye, s visszhangra talál minden emberi fájdalom, felsebzettség.

Tudja nagyon jól, hogy nincs semmi új az ég alatt, hogy nincsenek új gondolatok, csak más szavakba öltöztettek, s ami van, az is öntudatosítás: a gondolkozó agyakban homályosan lappangónak, ezért, bár írásaiban sok a ily gondolat, nem kérkedik velük, mintahogy gazdag lexikonális tudását senfitogtatja.

Az ítélet megbízhatóságának alapja a szenvedélymentes tárgyilagosság. Mivel Havas cikkeinek az egyéni véleményalkotás ad különös súlyt, jelentőséget, ismert tárgyilagossága fontos szerepet játszik.

Közfelfogás szerint a dolgokról kialakult vélemények alkotják az ember világnézetét. Havas Károlynak magnezeze liberális, de egyes kérdésekben a indokolt konzervativizmusnak is helyet juttat.

Figyelemreméltóak könyvének rejtett vagy lírával átszótt önvallomásszerű részletei, mint pl. a „Kezek balladája” c. írásában. Mintha csak később öngyilkosságának előérzetében írta volna fájdalmasan együttérző sorait arról az emigrált zsidó állatorvosról, aki azért vágta át nyakát, mert nem tudott idegenben élni. A honát vesztett zsidónak ez a fájdalmas kétlelkűsége kap hangot Heinéről írott megemlékezésében vagy a „Stíriában, Ajk faluban mi történt?” c. lírai írásában, ahol a dallamnak és szövegnek magyar emléke fáj. Vagy a Cigányok c. cikkében, ahol ezeket mondja:

„Testvér, szomorú, groteszk és szánalmas testvér ez a cigány. Idegen é idegenségében testvére azoknak, akik mindig mindenütt csak idegenek maradnak...”

Önvallomás szempontjából különösen jellegzetes írása a Heti híradó, ahol sorokat olvassuk:

„Minden ember gyilkol. Minden ember meggyilkolt egy vágyat, egy akarat, egy darabot önmagában...”

Fanyar humorral ír az „Újságíró noteszéből” c. cikkében az újságró nagytartozik-rubrikájáról.

Mintegy 66 írásból álló könyvére legjobban az a hasonlat illik, melyet alkalmazott Cordovára, mikor azt mondta: Nagy képeskönyv. Ilyen az ő gyűjteménye is. Egy nagy képeskönyv, sok-külön világra nyíló ablakkal.

A magyar megszállás alatt nehéz volt számára az élet. Nem írhatott, csatládját eltartani nem tudta, s ez nagyon leverte és meghasonlott emberré tette. Tehetetlensége megfosztotta akaratától, és ott maradt, ahová lökték. Írt ugyan még cikkeket, leányának, Verának diktálván azokat „A sárga csillag alatt” címmel egy regényt is megkezdett, de ezekből az írásaiból nem maradt meg semmi.

De abban, amit hátrahagyott, így is fellelhető minden, amit őt, ami őt mint a jugoszláviai magyarság újságíróját magasan a többiek felé emelte: nevének az utókor elismerését biztosította.